

ли теоретичну модель, яка відображає залежність адекватної міри покарання від ступеню заподіяної шкоди та соціальної значущості злочину (див. рис.).

Рисунок - Співвідношення характеристик правових норм

Проведений нами аналіз зв'язків між сформульованими характеристиками показує, що у деяких випадках порушується суворість сумірності цих характеристик відносно побудованої теоретичної моделі. Допустимість такого відхилення є досить природним явищем у законодавствах різних держав, порівняння яких нами було здійснено. Але міра відхилення відносно теоретично встановленого рівня в різних законодавчих системах неоднакова. Саме цей показник відхилення і відображає несумісність КК різних

держав. Така методика може бути ефективним інструментом порівняння законодавчих систем багатьох країн.

Звідси, тільки впорядкувавши співвідношення таких характеристик правових норм, як соціальна значущість злочину, міра прояву і міра покарання, можна казати про можливість порівняння правових норм, що є необхідною умовою побудови оптимального міжнародного співробітництва, заснованого на адекватному психологічному сприйнятті цих параметрів населенням кожної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Осятинский В. Введение в концепцию прав человека // Карта. –2000. -№ 12. –С.21-23.
2. Рабинович П.М. Межі здійснення прав людини загальнотеоретичний аспект // Вісник Академії правових наук України. –1996. -№ 6. –С.5-13.
3. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник. –М.: ИНФРА-НОРМА-М, 1997. –652 с.
4. Карлен Д. Американские суды: система и персонал. –М., 1972. –175 с.
5. Корчагин А., Иванов А. Краткая характеристика особенной части уголовного права зарубежных стран // Уголовное право. –2002. -№ 2. -С.37-38.

Надійшла до редколегії 23.03.2004

МИЛОРАДОВА Н.Е. АНАЛИЗ ОТОБРАЖЕНИЯ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМАХ НЕКОТОРЫХ СТРАН
Рассматриваются характеристики и соотношения правовых норм в действующих законодательствах некоторых стран.

MILORADOVA N.E. THE ANALYSIS OF DISPLAY OF METHODS OF PSYCHOLOGICAL INFLUENCE IN LEGISLATIVE SYSTEMS OF SOME COUNTRIES
Characteristics and parities of rules of law in current legislation's of some countries are considered.

О.П. МИРОШКО

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.9:343.326

ПСИХОЛОГІЯ ТЕЛЕФОННОГО ТЕРОРИЗМУ: ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

З огляду на небезпеку тероризму подано узагальнений психологічний портрет телефонного злочинця та пов'язані з його забезпеченням проблеми.

Тероризм відноситься до числа самих небезпечних і важко прогнозованих явищ сучасності, що здобуває все більш різноманітні форми і загрозливі масштаби. Терористичні акти викликають людські жертви, призводять до

руйнування матеріальних і духовних цінностей, виникнення військових і політичних конфліктів.

У Кримінальному кодексі України (стаття 258) даються визначення: тероризму, терористичному акту і (стаття

259) про завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, що загрожують життю людей чи іншими тяжкими наслідками, яке карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки або вчинене повторно, - карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Крім самого поняття тероризму можна виділити ряд складів, що, при наявності в них ознаки лаякання, вираженої в різному ступені, можуть бути віднесені до групи терористичних. Сьогодні боротьба з тероризмом є однією з найбільш глобальних задач діяльності ОВС поряд із боротьбою зі злочинністю. Актуальність теми обритувана діяльністю персоналу ОВС, спрямованою на виконання й удосконалення рішень колегії МВС України "Про стан професійної підготовки і безпеки особового складу ОВС України і заходу для їхнього вдосконалення відповідно до задач Президента України про питанню забезпечення належного суспільного порядку і протидії злочинності в державі" від 21.10.2000 р., № 7Км/9, "Про стан дисципліни і законності в діяльності ОВС і заходу щодо їхнього зміцнення" від 15.05.2001 р., № 1Км/1, а також рекомендацій міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми роботи з персоналом ОВС" (Харків, 17-18 червня 1999 року).

В останні роки одним із найбільш розповсюджених злочинів терористичної спрямованості, вчинених на різних об'єктах, є "завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму", тобто передача органам державної і виконавчої влади, громадським організаціям, посадовим особам і окремим громадянам свідомо помилкового повідомлення про нібито фактичну підготовку терористичного акта, яке міститься в 90-99 % усіх погроз, і є містифікацією в чистому вигляді.

За своїм характером, злочин даного виду виражається в усному, письмовому, особистому чи анонімному повідомленні про акт тероризму, що готується. Ці злочини тісно переплітаються з тероризмом, у першу чергу, на психологічному рівні, оскільки подібне повідомлення порушує нормальний ритм життя населення, роботи підприємств і установ, створює екстремальну ситуацію, відволікає значні сили і засоби, насамперед правоохоронних органів, на перевірку повідомлень і вживання заходів попереджувального характеру, для порятунку людей. У суспільстві поширюється паніка, народжуються плітки, заподіюється значний матеріальний збиток.

Взагалі, життєдіяльність терориста як людини, в поточному часі характеризується наявністю певних психічних станів з періодичністю від години до доби. І структурний зміст таких станів достатньо складний за різними аспектами. У поточному часі звичайно відбуваються основні життєві прояви особистості, здійснюються її соціальні функції. Ці стани характеризуються динамікою інтенсивності, швидкості, амплітуди, частоти і продуктивності

психічних процесів і функцій [1]. До поточних станів відносяться радість, спокій, апатія, натхнення та ін. [2].

Життєдіяльність того ж суб'єкта протягом більш тривалого часу (місяць - рік тощо) описується полістанами, що мають складний, багатокомпонентний зміст. Наприклад, до таких відносяться захопленість, одержимість, стомлення та ін. Стани ці обумовлені способом життя [2].

У процесі онтогенезу особистість здобуває й удосконалює специфічні якості, адаптуючи прояви всіх його когнітивних, регуляторних і комунікативних процесів. До основних індивідуальних якостей особистості відносяться: темперамент, характер, спрямованості, здатності [3, с.99].

Аналіз наукових джерел в галузі юридичної психології свідчить, що М.А. Михайлов, О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, О.В. Землянська, Б.Г. Ананьєв та інші розглядали психологічні стани взагалі, не акцентуючи уваги на необхідності підготовки персоналу чергових частин ОВС для спілкування з телефонними терористами, враховуючи їх велику суспільну небезпеку.

Практика чергових частин ВВ і ОВС та цивільних осіб, що отримували погрозу про теракт на підприємствах і організаціях, а також методичних розробок по психології особистості [4], дозволяє виділити наступні типи особистостей "телефонних терористів":

1. "*Соціальний протестант*" - погроза терористичного акта є для нього засобом рішення, як правило, своїх особистих соціальних проблем.

Після довгих і безуспішних спроб вирішити своє питання в звичайному порядку, він вибирає такий нетрадиційний варіант впливу на "винну", на його думку, організацію або чиновника. Це може бути "відкрите" поведіння, тобто дзвоник з вимогою рішення свого питання і погрозою відповідними санкціями у випадку відмовлення. А може бути анонімний дзвоник з метою погосувати нерви певним чиновникам, яких він вважає винними у своїх проблемах.

2. "*Самогубець*" - метою такого дзвоника є бажання "обставити" свій відхід з життя (продемонструвати його), якомога більшим "шумом", особливо коли на "спокійне і гідне" розставання з життям не вистачає рішучості.

Звичайно така людина, як правило, жертва життєвих обставин. Можливо, її дзвоник - це остання спроба знайти людину, що її зупинить, переконає відмовитися від відходу з життя. З іншого боку, це може бути психічно хвора людина з твердою установкою на повне заперечення цінності власного життя. Небезпека дій даного типу особи в тому, що вона може зважитися на реальний відхід з життя способом, що заподіє шкоду, а можливо, і смерть не тільки собі, але й іншим людям.

3. "*Місник*" - мотив помсти є одним з найдужчих мотивів.

Він ґрунтується на потребі в задоволенні суб'єктивно болісного почуття образи, сорому, приниженої гідності. При цьому переживання образи, приниження, сорому може бути як результатом реально заподіяного морального чи матеріального збитку, так і такого, що уявляється.

Цей дзвоник - помста за дії, заподіяні йому особисто чи його близьким і знайомим. До цієї категорії осіб відносяться:

а) працівники підприємств та установ, звільнені за скороченням штатів або за порушення дисципліни;

б) рядовий і начальницький склад ОВС, звільнений за порушення дисципліни і скорочений за штатом, а також діючі співробітники, які виконували службовий обов'язок тривалий час у місцях бойових дій, та одержали там поранення і контузії;

в) громадяни, що раніше затримувалися на різних об'єктах співробітниками міліції, та інші категорії громадян.

4. "Психічно хворий" - для нього дзвоник з погрозою вибуху є засобом вирішення болісної суб'єктивної психологічної проблеми.

Його стан характеризується тяжкими переживаннями тривоги, занепокоєння, страху. Свідомість помутніла, можливі галюцинації, марення. Мова такої людини може бути нескладною, нелогічною. Дії психічно хворої людини можуть бути непередбаченими.

5. "Терорист" - головна мета дій даного типу особистості - залякати громадськість, політичних супротивників, і тим самим змусити їх виконати запропоновані політичні вимоги.

Усі дії в даних випадках ретельно сплановані й організовані, для дзвоника по телефону може бути використаний аудіозапис.

6. "Хуліган" - цей тип особистості поєднує в собі досить велику групу людей.

По-перше, сюди можна віднести практично всі перераховані типи особистості "телефонних терористів", якими рухають хуліганські спонування.

По-друге, до "хуліганів" відносяться школярі і студенти, громадяни, що спізнюються на потяг (літак, корабель), що намагаються таким засобом затримати рейс, "ситуативні" хулігани, що бажають розважитися, покомизитися та ін. Прикладом може служити завідомо неправдивий телефонний дзвоник студента одного з Харківських ВНЗ про підкладення вибухівки, причиною чого було отримання ним незадовільної оцінки по сесії. Після виявлення телефонуючого і установлення всіх необхідних фактів, цьому студенту був висунутий штраф у розмірі 10000 гривень.

Аналіз показує, що більш 75 % свідомо помилкових повідомлень про акт тероризму надходить на пульт оператора за телефоном "02", 20 % - за телефонами установ й організацій, і тільки менш 5 % - в органи внутрішніх справ. Останнім часом участися випадки, коли "анонімники" користуються для аналогічних дзвоників пультами "01", "03".

Деякі погрози усе-таки виявляються дійсними. Може бути, терорист хоче скоріше завдати шкоди власності, чим людям, і він дзвонить і попереджає, щоб людей вивели з будинку. Іноді підступні попередження бувають розраховані на те, щоб вивести людей, розсіяних по будинку, назовні і зібрати їх в одному місці, більш доступному для

розміщення саморобного вибухового пристрою (далі - СВП), більш щільною юрбою і зробити спустошливий вибух.

Величезна кількість загроз вибуху надходить по телефону, і, звичайно, це дзвоник "наосліп", тобто особа, що дзвонить, говорить з тим, хто підійде до телефону. Тому, в першу чергу, треба переконатися, що всі особи, що регулярно відповідають на телефонні дзвоник, вміють вести розмову про погрозу вибуху, щоб швидко витягнути самі важливі відомості. Тактика дій чергової частини ОВС при надходженні завідомо неправдивого повідомлення визначається угрупованням сил і засобів, що залучаються для попередження і ліквідації наслідків терористичного акту. На мою думку, у числі загальних мір можна виділити створення в ОВС постійно діючих слідчо-оперативних груп (далі СОГ), що негайно включаються в роботу після надходження сигналу про підготовку терористичного акту або за його фактом.

Робота СОГ ведеться відразу у двох напрямках:

- по-перше, по вилученню запису повідомлення (якщо воно мається) і відпрацьовуванню можливого місця здійснення акта тероризму і прилягаючої території;

- по-друге, відпрацьовуванню вихідного місця дзвінка.

При вилученні аудіозапису проводиться докладне опитування оператора "02" для встановлення якомога більшого числа подробиць прийнятого повідомлення. Практика розслідування фактів завідомо неправдивого повідомлення про акти тероризму, яка зараз вивчається, показала, що на початковому етапі розкриття злочинів має дуже важливу роль аудіозапис телефонного дзвоника з погрозою здійснення терористичного акту. Саме мовні особливості злочинців дозволяють висунути версії, спрямовані на встановлення особистості телефонуючого, його психологічних особливостей і можливих мотивів його дій.

Звідси, так необхідний експрес-аналіз даних мовного спілкування з "телефонним терористом", що дозволяє хоча б орієнтовно визначити:

- національність, територіальний діалект, регіон тривалого проживання або народження телефонуючої особи;

- найбільш частіші слова, які вживаються, ідіоматичні вираження, мовні стереотипи, іноземні фрази, лайки, професійні вираження, манера звертання, що вказує на професійну та іншу соціальну приналежність;

- можливе кримінальне минуле, що виражається у вживанні жаргонних виражень, кличок, стилю подачі тексту, специфічних клятв і запевнянь, погроз, нецензурної лексики;

- психологічні особливості; інтелектуальний, вольовий, емоційний настрій; ступінь агресивності; схильність до розумних рішень і компромісів; "зацикленості" на розробленому сценарії.

Аналіз мовного повідомлення і голосу телефонного терориста, дозволяє значно звузити коло пошуку і діяти більш цілеспрямовано.

Відпрацювання позитивних і негативних прикладів дій місцевих ОВС по реагуванню на сигнали "про погрозу здійснення теракту" дозволили виробити визначений ал-

горити дій по виявленню громадян, причетних до здійснення даного злочину.

У місці імовірного здійснення теракту, а у випадку евакуації людей - у місцях їхнього перебування - навколо оточеного місця за допомогою спецапарата і з використанням оперативних можливостей проводиться комплекс оперативних розвідувально-пошукових заходів. Під видом представників преси здійснюється негласне спостереження із застосуванням відеозаписуючої апаратури, для наступного аналізу і виявлення можливих учасників злочину [5].

Оперативні працівники проводять безпосередні і негласні опитування громадян про обставини, здатні мати відношення до злочину. Установлюються підозрілі особи, що знаходилися в оголошеному місці теракту. Велике значення при цьому має опитування працівників комплексу й обслуговуючого персоналу, що працює на даному об'єкті. У ході опитувань найчастіше встановлюються конфліктні ситуації, що мали місце між громадянами, працівниками підприємства і правоохоронних органів. Працівниками кримінальної міліції проводиться відпрацьовування громадян без визначеного місця проживання, у тому числі і неповнолітніх, які постійно знаходяться на території того чи іншого об'єкту.

Практика свідчить, що неповнолітні, після свідомо помилкового повідомлення про акт тероризму, повертаються на зазначене місце вибуху і спостерігають за діями по пошуку вибухового пристрою. Як правило, вони роблять ці дії в стані алкогольного чи наркотичного (токсикологічного) сп'яніння. Більшість неповнолітніх і малолітніх знаходиться на обліку, тому до роботи залучаються працівники кримінальної міліції по справах неповнолітніх (далі - КМСН) [5].

На даному етапі роботи велике значення має обмін оперативною та іншою інформацією, своєчасне її надання і використання слідчо-оперативною групою, яка на основі отриманих матеріалів висуває версії, і проводить їхнє відпрацьовування. Паралельно проводиться робота і на місці здійснення злочину, тобто - установки телефонного апарата. Якщо визначився домашній, або службовий телефон, то це багато в чому спрощує роботу. По-перше, зафіксований точний час передачі повідомлення і голос автора повідомлення. По-друге, обмежене коло громадян, що мають доступ до апарату. Але, як правило, більш 80 % телефонуючих дзвонять з телефонів-автоматів [6]. Тому черговому, який одержав повідомлення про вибух, що готується, необхідно негайно направити до встановленого вихідного місця дзвінка найближчий наряд міліції і СОГ, у задачу яких входить:

- витручення відбитків пальців зі слухавки;
- опитування громадян, що можуть бути інформовані про обставини злочину, чи можуть знати телефонуючого;
- наведення довідок по перевірці громадян, що знаходяться на обліку в органах внутрішніх справ, у КМСН, у психоневрологічних диспансерах, і у відношенні яких отримана інформація про можливу причетність до події;
- дослідження предметів і документів, виявлених на місці злочину;
- обстеження приміщень, будинків, споруджень, ділянок місцевості і транспортних засобів у районі здійснення злочину;
- орієнтування особового складу підрозділів міліції про прикмети підозрюваних, використання засобів масової інформації.

Психологічний аналіз діяльності співробітників органів внутрішніх справ по попередженню і ліквідації терактів дозволяє зробити наступні висновки:

1. У систему занять по службовій підготовці співробітників ОВС чергових частин необхідно ввести теми по вивченню ними особливостей особистості телефонних терористів і відповідно, порядку правил ведення з ними переговорів;
2. При проведенні оперативних заходів, зв'язаних з терактами, залучати не тільки фахівців вибухово-технічної служби МВС України, але і фахівців психологічних центрів УМВС України в областях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Структура развития психофизиологических функций взрослого человека // Возрастная психология взрослых. -1971. -Вып.1. -С.5-13.
2. Прохоров А.О., Функциональные структуры психических состояний // Психологический журнал. -1996. -Т.17. -№3. -С.9-18.
3. Бандурка О.М., Бочарова С.П., Землянська О.В. Юридична психологія: Підручник. -Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. -640 с.
4. Александровский Ю.Л. Пограничные психические расстройства. -Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. -384 с.
5. Михайлов М.А. Эффективность расследования криминальных взрывов - вимога години // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. -1997. -Вип.4. -С.20-23.
6. Михайлов М.А. Нетрадиційні джерела інформації про вибух і їхнє використання при розслідуванні // Вісник Луганського ін-ту внутр. справ. -1998. -Вип.2. -С.185-193.

Надійшла до редколегії 20.04.2004

МИРОШКО А.П. ПСИХОЛОГИЯ ТЕЛЕФОННОГО ТЕРРОРИЗМА: ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ

Учитывая опасность терроризма представлен обобщенный психологический портрет телефонного преступника и связанные с обеспечением безопасности от его деятельности проблемы.

MIROSHKO A.P. PSYCHOLOGY OF TELEPHONE TERRORISM: THE COMMON PROBLEMS

Taking into account danger of terrorism the generalized psychological portrait of a telephone criminal and connected with a safety from his activity of a problem is submitted.